

CONTRIBUȚIA LUI GRIGORE TĂUȘAN LA RECEPTAREA ETICII LUI KANT ÎN FILOSOFIA ROMÂNEASCĂ

CONSTANTIN STROE

The Contribution of Grigore Tăușan to the Reception of Kant's Ethics in Romanian Philosophy. In the present study, the author is trying to outline the particular way in which, after almost three quarters of the 19th century in Romanian culture and philosophy, while Kant was largely descriptively presented, a scholar as Grigore Tăușan 'dared' an analytical attempt on the realm of moral philosophy and following so, to confront both the great philosopher of the modern era, whom he admired and valued, and his critics: A. Schopenhauer, H. Spencer, and H. Guyau – who had objections and criticism to Kant's ethical work. By succeeding in accurately identifying the *novum* of Kant in ethics, Grigore Tăușan brings his own *specific* contribution to the Romanian philosophy, which would make Grigore Tăușan's work *The Ethics of Kant and its Opponents* to be acknowledged and placed next to the work of Kant.

Key words: Grigore Tăușan, Immanuel Kant, Romanian philosophy, ethics.

Lucrările marilor filosofi ai Apusului au atras ca un magnet interesul și au stârnit un puternic ecou în cultura noastră filosofică, formând obiectul unor studii și comunicări academice din partea unor cărturari care au găsit răgazul să adaste asupra lor.

În studiul de față ne-am oprit asupra unuia dintre momentele receptării în România a concepției etice a celui recunoscut ca unul din marii întemeietori ai raționalismului modern – mod de gândire care, inițiat de Descartes, a dăinuit aproape jumătate de mileniu și mai viețuiește (rezistă și subzistă) și astăzi – Immanuel Kant.

Grigore Tăușan – un maioreșcian tenace, având și el, ca și alții, dorința de a înstăpâni și la noi o filosofie, care să nu mai fie instinctuală, anonimă și impersonală „în așteptarea unei filosofii sistematice, filtrată prin capete superioare care să dea în forme superioare și savante sistemele metafizice – chei de descifrare a misterelor în care trăim”¹, „în sensul unei școli, unei tradiții, ori unei filiații cu proeminențele personalității creatoare” „așa cum se concepe o atare filosofie în

¹ Gr. Tăușan, *Scrieri filosofice alese*, Ediție critică, text stabilit, note și bibliografie de dr. Adrian Michiduță, Editura Aius, Craiova, 2010, p. 203.

țările reputeate a fi creat metafizicile adânci, superbe și revoluționare ale cugetării omenеști², „a îndrăznit” să se confrunte pe tărâmul filosofiei morale cu marele filosof al epocii moderne – Kant³ și cu cei, tot atât de mari – A. Schopenhauer, H. Spencer, H. Guyau –, care au avut obiecții și critici la adresa operei etice kantiene. În acest sens, în 1901, el publică un studiu de 28 pagini intitulat *Morala lui Kant și adversarii ei*, pe care îl include, după exact două decenii, și ca ultimă parte a volumului său *Evoluția sistemelor de morală. Studiu critic și istoric* (1921). Aici el încearcă, și în opinia noastră chiar izbândește, să identifice cu multă relevanță *novum*-ul adus de Kant în etică, care dă *propriul* concepției filosofului în această materie. Pentru aceasta Tăușan consideră că trebuie mai întâi evidențiată departajarea eticii lui Kant, ca etică prescriptivă a râvnei omului către idealul suprem de virtute, de etica eudemonistă, al cărei scop este trăirea vieții prin „satisfacerea delicioasă a tuturor nevoilor ei”⁴. În urma unei astfel de disjungeri, el desprinde elementele de originalitate aduse de Kant în etică pe direcția rolului și a menirii acesteia: rostul eticii nu este de a fi un îndrumar („un catechism al vieții zilnice”), care să cuprindă „metodele cele mai practice prin care scopurile vieții pot fi mai ușor realizate”⁵, ci acela de a depăși viața cotidiană și a „prescrie și a ordona omului să râvnească mereu spre un ideal suprem de virtute...”⁶.

Deși vorbește de elemente de noutate aduse de Kant în explicarea câmpului moralității, Tăușan nu ezită în a menționa că totuși morală kantiană „nu e nouă, cel puțin în fundamentele ei ultime, căci se găsește în dialogurile platonice”, dar imediat el se autoamendază, precizând că „Totuși morală kantiană e altceva decât morală lui Platon, căci decurge dintr-un sistem filosofic, care deși are analogii cu filosofia academică, e însă deosebită de aceasta din urmă”⁷. Disecând succint deosebirea, Tăușan remarcă în etica lui Kant „un schelet dialectic, o dezvoltare sugestivă și profundă, care o deosebește de sistemele analoage antice, profunde și ele, dar lipsite de acea fină țesătură dialectică ce caracterizează opera filosofului modern”⁸.

Grigore Tăușan, ca, de altfel, toți cei care au referit la etica lui Kant, reține esența ultimă și ultima valoare a moralei kantiene: imperativul categoric. „Prescripția fundamentală, astfel, a oricărei morale, după Kant, e ca omul să asculte

² *Ibidem*, p. 202.

³ Tăușan nu a fost primul cărturar român atras de Kant, pe care și-a propus să-l facă cunoscut în țară. Cu opt decenii mai înainte, Gheorghe Lazăr avea preferințe pentru filosofia lui Immanuel Kant, făcând-o cunoscută învățăcelilor săi prin cursurile de filozofie ținute la „Sfântul Sava”, unde a fost profesor între anii 1818 și 1822. Mai apoi, în plin secol XX, Ion Petrovici se apleacă asupra eticii lui Kant, în capitolul X din cunoscuta sa lucrare *Viața și opera lui Kant* (1936), pentru ca, și mai târziu, Nicolae Bellu să ne ofere un exhaustiv (peste 400 de pagini) studiu remarcabil, *Etica lui Kant* (1974).

⁴ Grigore Tăușan, *Morala lui Kant și adversarii ei*, București, Editura I. V. SOCEC, 1901, p. 5.

⁵ *Ibidem*, p. 15.

⁶ *Ibidem*, p. 5.

⁷ *Ibidem*, p. 6.

⁸ *Ibidem*.

de «vocea datoriei», de acel ecou al unei alte lumi mai profunde, de *obligatia* sufletească pe care *orice* om o poartă în el. Aceasta constituie acel celebru «imperativ categoric» al moralei sale. «Fă-ți datoria», ascultă fără șovăire de porunca propriului tău suflet, fă «virtutea pentru virtute», fără speranța unei răsplăți, fără frica unui dumnezeu a tot veghetor, fără groaza unei pedepse într-altă lume; aceasta e esența ultimă și ultima valoare a moralei kantiene⁹.

Prin cele de mai sus Gr. Tăușan vrea să acrediteze ideea că morala lui Kant nu aparține cotidianului, nu-l frecventează, în sensul că nu derivă dintr-un fenomen omenesc, ci este „o creație metafizică”, o completare pozitivă necesară a ceea ce el stabilise în *Critica rațiunii pure*.

Morala kantiană izvorăște din convingerea autorului ei că există o libertate numenală absolută. Numai pe aceasta din urmă se poate întemeia o adevărată morală. Adevărata morală, în viziunea lui Kant, este doar aceea care se întemeiază pe libertate ca „un aspect și o manifestare a absolutului”¹⁰. S-ar părea că aici Kant se contrazice, întrucât în *Critica rațiunii practice*, el îi propune omului să cunoască, ceea ce chiar el negase în *Critica rațiunii pure*: libertatea e aceea care caracterizează și întrucâtva personifică numenul. Ca aspect fundamental al numenului, resimțim libertatea ca pe un aspect înlăuntrul nostru, ca pe o calitate a voinței noastre¹¹. Pentru clarificarea acestei contraziceri, Gr. Tăușan invocă, în chiar terminologie aristotelică, diferența dialectică dintre formă (*morphé*) și materie (*hylé*). În urma acestui recurs la Aristotel lucrurile încep să se limpezească, căci precizează Tăușan „voința nu poate fi liberă, și nu putem avea deci intuiția numenului absolut, decât atunci când stă în faza formală, când se identifică cu principiul ei însăși, și când nu mai aspiră la nimic din ceea ce ar avea vreo însemnătate materială”¹².

Dovedind o bună cunoaștere a filosofiei kantiene, Grigore Tăușan reușește să devoaleze cum libertatea voinței se află la sorgintea moralității, fiind izvorul binelui (în propria-i exprimare „nu există alt izvor al moralității, alt principiu al binelui suprem decât libertatea”, în timp ce răul este produs de voința materială, „de voința care aspiră sau tinde la un obiectiv material”¹³). Gr. Tăușan subliniază că, rememorând sau chiar imitând pe Aristotel, Kant arată că voința poate fi pură formă (voința de a fi, fără a fi anume ceva) și în această calitate „poate servi ca normă a vieții supreme morale”. De aici reiese că libertatea voinței („voința liberă”) e o altă expresie a moralității.

În plan filosofic, o astfel de abordare duce la identificarea criteriului moralității în intenția actelor morale și nu în rezultatele reale și concrete ale lor. Căci iată câteva din precizările pe care le face Tăușan: 1) „Caracterul filosofic ce se desprinde din aceste susțineri e că intenția măsoară actele morale, iar nu rezultatele

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ *Ibidem*, p. 7.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*.

reale și concrete ce decurg din hotărârile voluntare”; 2) „Singură *intenția* face moralitatea, ea constituie virtutea și ea produce eroismul, căci numai acolo, în intenție, se plămădește omul veritabil, se manifestă puterea absolută a absolutului numenal, a voinței pure”¹⁴. În rezumat, conchide el, „... constatăm astfel că valoarea moralei de care ne ocupăm stă în recunoașterea intenției ca singur criteriu moral și în admiterea voinței formale sau pure ca izvor al întregii conduite etice”¹⁵.

Evaluând înălțimea morală a kantianismului, într-o astfel de perspectivă, Tăușan asertează că „Prin Kant, morala se înalță curată în regiunile senine ale idealului (prin curățarea de impuritățile date de „mocirla concretului”, cum ar fi spus Hegel – n.n. C.S.), se dezbracă de concesiile făcute firii omenești (căci prin carnea și sângele său omul este ființă biologică, parte a naturii, cum spunea Marx – n.n. C.S.), și astfel purificată, înrădăcinată în absolutul ce orice om îl poartă în sufletul său, râvnind la o lume pe care orice om o visează dincolo de el, morala învață pe om a fi în realitate ceea ce fantazia plăsmuise ca zeu etern”¹⁶.

Prin aceasta, Tăușan încearcă să prevină o interpretare profund greșită a lui Kant săvârșită de către unii utilitariști, care consideră maxima kantiană „Fă așa încât conduita ta să devină o normă de conduită pentru toți ceilalți” ca „*summum bonum*” ce duce la fericirea generală, fiind recunoscute ca morale doar acele fapte care se pot generaliza, „adică care pot produce o fericire extinsă”¹⁷. Or, arată Tăușan, într-o astfel de interpretare, Kant ar părea că susține ca morală conduita conformă nu cu datoria, ci cu rezultatele practice pe care ea le poate da în societate. „Această interpretare ar fi falsă, scrie el, tocmai pentru că nu ține seamă de premisa fundamentală a moralei kantiene, care e intenția. Generalizarea, implicit admisă în maxima citată, nu e un criteriu, ci un *efect* al împlinirii datoriei. Cu alte vorbe, un om nu are nevoie de experiența sa sau a altora, pentru a ști ce e bine și ce e rău, judecând astfel din *efectele* unor anumite hotărâri care pot fi valorile hotărârilor în sine, ci omul prin el însuși, aprioric față de experiență, știe ce faptă e morală, prin acea conștiință internă care îl conduce în viață”¹⁸. Observăm siguranța cu care Tăușan sesizează condiția moralității la Kant: unanimitatea oamenilor în a accepta necondiționat îndemnul datoriei. „Dacă o lege morală, o normă de conduită, nu ar putea sau nu ar trebui să fie generalizată – scrie el – atunci prin chiar aceasta s-ar anihila caracterul ei moral, căci moralitatea e sinonimă cu sociabilitatea, cu nivelarea individualităților”¹⁹. Consecința este sacrificarea de către Kant a individului și a moralei sale în favoarea unei majorități cu o morală universalistă generalizatoare. Or, în prezența unei astfel de consecințe, opinia noastră este că, prin aceasta, Kant s-ar situa oarecum în afara liberalismului și individualismului (ca afirmare a persoanei), valori promovate și consacrate de epoca modernă în care el a trăit.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Ibidem*, p. 9.

¹⁶ *Ibidem*, p. 8.

¹⁷ *Ibidem*, p. 9.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*, p. 10.

În lucrarea lui de care ne ocupăm aici, Grigore Tăușan face dovada unei bune cunoașteri nu numai a eticii kantiene, ci și a concepțiilor morale ale celor care de-a lungul vremii i-au adus obiecții și critici ca, de pildă, A. Schopenhauer, H. Spencer și H. Guyau.

Pentru unii dintre aceștia, ca Schopenhauer, critica kantianismului a reprezentat punctul de pornire a întemeierii unei filosofii proprii originale. Tăușan notează: „... filosofia sa (a lui Schopenhauer) nu-i decât o inteligentă și sugestivă dezvoltare a kantianismului”²⁰. Și, continuă el, prin aceasta trebuie să recunoaștem că „seria obiecțiilor lui Schopenhauer ... nu au putut să micșoreze valoarea filosofică a moralei lui Kant, ci, dimpotrivă, o sporește”²¹.

În ceea ce îl privește pe H. Spencer – ca adversar de temut al moralei lui Kant, prin valoarea sa intelectuală, prin cultura sa extraordinară, și chiar prin reputația universală – acesta își rezumă întreaga critică la adresa lui Kant în susținerea că „Dacă nu pe față, cel puțin, implicit, teoria lui Kant e tot atât de utilitaristă ca a lui Bentham”²².

„După niște frunzași ca Schopenhauer și Spencer”, Gr. Tăușan crede că e necesar să se oprească și la critica lui Kant din partea unui „talentat stilist, ca Guyau”. Căci, în opinia lui Tăușan, „el combate pe Kant radicalmente, și îi opune o serie de considerații luate din domeniul experienței practice”²³.

Nu îmi propun aici să înfățișez inventarul făcut de Tăușan reproșurilor (obiecțiilor și criticilor) și argumentelor însoțitoare acestora, aduse de către cei trei renumiți filosofi eticii lui Kant, ci mă voi limita la a arăta în ce măsură el a cunoscut și a fost sensibilizat în evaluarea eticii kantiene de critica acestora. Cum spune Tăușan însuși, dacă încercăm să depășim aceste critici, dacă ne ridicăm deasupra lor și, în același timp, ne îndepărtăm de edificiul moralei kantiene, „observăm o notă ce este în relief, o fericită calitate, și anume *sugestia datoriei pentru datorie*”²⁴. Deși este aproape imposibil de atins de către o ființă omenească idealul presupus de maxima de mai sus, Gr. Tăușan vede în el posibilitatea de a determina perfecționarea omului, sub aspectul înălțării lui morale și, implicit, împlinirea binelui societății în care trăiește. El imaginează o societate care va evolua moralicește grație acelor oameni puțin practici – apostoli și utopiști morali – care încearcă să ia „drept normă prea scurtei lor vieți sublima maximă kantiană și platonice: fă «virtutea pentru virtute»”²⁵. Morala kantiană, așa supramundană cum este ea, are totuși în viziunea multora, printre care se numără și Grigore Tăușan, putința de a face ca omenirea să meargă din ce în ce mai înainte și mai iute pe drumul sacrificiilor, „căci în măsura în care râvnești mai sus, te și urci mai sus,

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Ibidem*, p. 19.

²² *Ibidem*, p. 25.

²³ *Ibidem*.

²⁴ *Ibidem*, p. 27.

²⁵ *Ibidem*.

chiar dacă nu ajungi acolo unde dorești”²⁶. Întărind cele afirmate mai sus de profesorul său de filosofie din liceu, Ion Petrovici, referindu-se la etica kantiană, sublinia că „prin obligațiile morale omul se ridică în lumea suprasensibilă a spiritualității pure”²⁷.

Și ca într-un veritabil roman *policier*, în finalul studiului său, Gr. Tăușan dezvăluie scopul pe care l-a intenționat: „Înlăturând uscatul și aridul înveliș al moralei datoriei, am vrut să arăt în acest studiu acea căldură și acea viață care formează sâmburele fecund al moralei lui Kant”²⁸.

În același registru, și autorul studiului de față dezvăluie motivul opțiunii sale pentru lucrarea lui Grigore Tăușan despre Kant, în termenii utilizați de Mircea Vulcănescu, care în 1943 constata și argumenta, prin numeroase exemple și situații, că „există o adevărată obsesie pentru Kant”, că „obsesia aceasta a lui Kant în cultura românească nu e nouă”. „Obsesia kantiană în cultura filosofică românească” focalizează întreaga istorie a filosofiei. „Între Descartes și Hegel se concentra la Kant, firește, tot interesul unei istorii a filosofiei, care voia să rămână modernă”²⁹.

²⁶ *Ibidem*, p. 28.

²⁷ Ion Petrovici, *Viața și opera lui Kant*, Editura Casei Școalelor, București, 1936, p. 176.

²⁸ Gr. Tăușan, *Morala lui Kant și adversarii ei*, p. 29.

²⁹ Mircea Vulcănescu, *Etica lui Kant*, în Mircea Vulcănescu, *Pentru o nouă spiritualitate filosofică. Dimensiunea românească a existenței*, 1, Editura Eminescu, 1996, p. 188.